

Nova Catalunya: una colònia catalana a Amèrica?

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 20-05-2020

L'igualadí Joan d'Orpí va haver de passar a Amèrica amb un nom fals, va fundar 'Nova Catalunya' i va desenvolupar-hi, entre el 1631 i el 1645, un sistema de producció amb criteris empresarials en paral·lel a d'altres catalans a Xile i al Paraguai. Article d'En Marc Pons a ElNacional.cat d'aquest diumenge 17 de maig.

Qui era Joan Orpí?

Joan Orpí era membre d'una nissaga de propietaris agraris a la vall mitja del riu Anoia que, a finals de la centúria del 1500, era un territori poblat, principalment, per una extensa xarxa de masos. Tot indica que Joan Orpí no n'era l'hereu perquè, en documents posteriors, consta com a llicenciat en dret per la Universitat de Barcelona; i perquè el 1621 el trobem a Sevilla buscant feina a la Casa de Contratación. Ara bé, el fet més destacat de la primera part de la seva biografia, és com va passar a Amèrica. Efectivament, les fonts documentals revelen que no va ser autoritzat a embarcar com a Joan Orpí, ni tan sols com a Juan Urpín, que és com, més tard, se l'identifica a l'Archivo General de Indias (1636), sinó que passaria a Amèrica (1623) camuflat com a militar amb una falsa identitat castellana: Gregorio Izquierdo.

Fragment d'un mapa d'Amèrica del Sud (1606) obra de Mercator. La zona de color verd seria on es crearia 'Nueva Catalun?a'/Font: Cartoteca de Catalunya.

On va desembarcar Orpí?

Orpí va desembarcar a Araya, a l'actual costa oriental de Veneçuela (1623) que, en aquells moments, era un important centre d'extracció de sal que es disputaven la monarquia hispànica i els Països Baixos. I, tot seguit, el trobem exercint càrrecs de certa rellevància en l'administració colonial. Entre 1624 i 1631, la versió castellanitzada del seu nom, Juan Urpín, apareix a Cumaná, a tocar de les salines de Araya; a Santo Domingo, seu de la Real Audiencia de las Indias, i a

Caracas, capital de la província colonial de Veneçuela. Tot indica que mentre es va cenyir a la ideologia de l'aparell funcional hispànic, la seva carrera va dibuixar una trajectòria ascendent. Però quan pretén implantar un model que ha de transformar el sistema colonial, la figura de Joan Orpí és elevada a la categoria d'amenaça a extirpar i a extingir.

Autorització? a favor de Juan Urpín per a viatjar de Araya a Santo Domingo (1636)
/Font: Archivo General de Indias (cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge).

La governació de 'Nueva Cataluña'

Efectivament, el 1631 el Consejo de Indias, la màxima autoritat política a les colònies, el nomenava governador d'un territori a explorar i colonitzar situat entre el mar de les Antilles i la riba nord del riu Orinoco, que discorre en paral·lel a línia de la costa fins, pràcticament, la seva desembocadura. Aquest nomenament seria l'espoleta que provocaria l'explosió del conflicte. En aquell escenari, resultava impensable que un català assolís el cim de la jerarquia colonial. I, fins i tot, els altres personatges que optaven al càrrec (naturalment, castellaníssims) van aconseguir que el governador de Caracas, Francisco Núñez Melián, l'empresonés durant uns mesos. No seria fins el 1632 que iniciaria la colonització, amb els seus propis recursos econòmics, del territori que li havien assignat, i que batejaria amb el nom de Nueva Cataluña.

La corrupció de la sal

La primera mesura que va emprendre Orpí (sense encomanar l'ànima ni a Déu ni al dimoni), seria desviar, a cop d'aixada, part del cabal de dos rius per a impedir que els vaixells neerlandesos solquessin, des del mar, el camí fins a les mines de sal. És a dir, oficialment expulsar els neerlandesos de la novíssima Nueva Cataluña. I extraoficialment acabar amb una pràctica secular de corrupció que implicava, directament, les jerarquies colonials hispàniques (responsables de la vigilància d'aquella costa i que mentre els neerlandesos embarcaven la sal, sospitosament, miraven cap a una altra banda). De fet, Núñez Melián, el carceller de Caracas, ja havia estat investigat per la Real Audiencia (i ho estaria en la seva posterior destinació del Yucatán). Però això, reveladorament, no impediria que el Consejo de Indias, temporalment, revocqués a Orpí el càrrec i l'empresa (1632).

Mapa de les províncies de Venecuela i Nova Andalusia, antiga Nova Catalunya (circa 1660) / Font: Instituto Geográfico Simón Bolívar (cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge)

La colonització de 'Nueva Cataluña'

El 1634 Orpí recuperava el càrrec i es llançava, definitivament, a la colonització del territori. L'empresa d'Orpí va representar una autèntica revolució al conjunt de la supergovernació de 'Tierra Firme' (el territori de les actuals Veneçuela i meitat oriental de Colòmbia). Va desenvolupar un sistema de producció amb criteris empresarials (naturalment amb el que en aquella època es podria conceptuar d'aquesta manera), radicalment contraposats al model d'explotació senyorial del conjunt de dominis colonials hispànics (representat pels encomenderos). Va ordenar sembrar conreus comercials (blat de moro, farratges, i, fins i tot, va provar d'introduir la vinya) i va crear dues ciutats-fàbrica que havien de centralitzar la transformació i exportació del producte. El 1637 fundava Nueva Barcelona i Nueva Tarragona.

La ideologia de Joan Orpí

Orpí no era el creador d'aquest sistema. Es va inspirar en el model d'explotació colonial colombí, representat pel tarragoní Miquel de Ballester, primer alcalde de Santo Domingo (1496) i introductor del conreu i comercialització de la canya de sucre a Amèrica. També en el model de l'empordanès Joan Jofré (1541), primer alcalde de Santiago de Xile i introductor del conreu i comercialització de la vinya al continent americà. I, també, en el model del jesuïta lleidatà Joan Saloni (1588), que prioritzava la modernització i la rendibilitat de l'aparell agrari dels guaranís (a la vall del riu Paranà), com l'instrument que els havia de conduir a l'evangelització. Reveladorament, les acusacions que, les jerarquies colonials, van formular contra Orpí serien les mateixes que el fiscal Fernández de la Bobadilla va formular contra Colom (1500): maltractaments als indis.

Per què Joan Orpí tenia aquella ideologia?

La Catalunya de la infantesa i joventut d'Orpí (1593-1621) era, en contraposició a Castella, un país immers en una dinàmica inèdita de creixement demogràfic i econòmic, i les seves noves elits (sorgides de la revolució dels Remences, a finals del segle XV) s'emmirallaven en els models mercantils neerlandès i anglès (les potències emergents de l'època). De fet, el 1641, poc després de la proclamació de la I República catalana, el president Pau Claris i el secretari d'estat Joan Pere Fontanella havien comissionat un grup de fabricants catalans, que passarien una llarga temporada

als Països Baixos adquirint coneixements amb el clar propòsit d'implantar el model econòmic neerlandès a Catalunya. És l'arrel de la ideologia mercantilista "Catalunya, l'Holanda de la Mediterrània", i la que explica el projecte de Joan Orpí.

Els enemics de Joan Orpí

Catalunya, Països Baixos i Anglaterra eren Satanàs, Llucifer i Belcebú en l'imaginari de les oligarquies castellanques. Tant les de la metròpoli com les de les colònies. Coincidint amb el temps que Orpí colonitzava Nueva Cataluña, Quevedo -el gran propagandista del règim- havia proclamat "En tanto (...) quedase un solo catalán (...) hemos de tener enemigos y guerra". A ulls d'aquelles oligarquies colonials, Orpí era la personificació de tots els mals que amenaçaven el seu estatus personal; que era, en definitiva, l'única cosa que els importava (la corrupció de la sal ho certificava): català, emprenedor i seguidor de la ideologia mercantil neerlandesa i anglesa. Però l'últim quart de volta, el que obligaria Orpí a plegar les velles progressivament del seu projecte, seria la Guerra dels Segadors (1640-1652), i la proclamació republicana del president Claris.

Mapa de la governació de Cumana?, antiga Nova Catalunya (circa 1800)

/Font: The New York Public Library (clicu-hi damunt per ampliar la imatge).

Nova Catalunya, una colònia catalana a Amèrica?

Que hauria passat si la República de Claris (1641) —en plena expansió del projecte Orpí— s'hagués consolidat? No ho sabrem mai. És una pregunta que quedarà, per sempre, pendent de resposta. Però el que si sabem és que, un cop desaparegut Orpí, les autoritats colonials hispàniques van extirpar el nom del territori: el 1654 (dos anys després de la derrota catalana), Nueva Cataluña era denominada "Nueva Andalucía". Sabem que el 1817 (cent vuitanta anys després de la fundació de Nueva Barcelona i en plena guerra de la independència de la República de la Gran Colòmbia), els seus 2.000 habitants van ser brutalment assassinats per les tropes espanyoles dels generals Aldama i Morales. I sabem, també, que el 1945, coincidint amb el tricentenari de la mort de Joan Orpí, un grup de 112 republicans catalans exiliats, creava el Centre Català de Caracas.

Marc Pons

Barcelona,

diumenge, 17 de maig de 2020

https://www.elnacional.cat/ca/cultura/marc-pons-reportatge-nova-catalunya-colonia-catalana-america_503760_102_amp.html